

ELINA HALTTUNEN-RIIKONEN

Liberalismin uhrin

Välillä törmää kommentteihin, joiden mukaan ”tasa-arvo on mennyt liian pitkälle”. Timo Hännikäinen ja Tommi Melender esittävät ”esseistisessä pamfletissaan” *Liberalismin petos* (2012) tasa-arvopolitiikan ja tasa-arvon tavoittelun jos ei menneen liian pitkälle niin ainakin olevan pahasti sivuraiteilla. He näkevät ongelman syntyvän *uhriuttamisen* ja *uhriutumisen* laajalle levinneistä käytänteistä: tasa-arvovaatimukset on sisäistetty liian hyvin, ja yleinen mentaliteetti on kääntynyt omien oikeuksien vaatimiseen. Pamfletin nykysuomalainen on ”kaikki mulle heti nyt” -ohjenuoraa seuraava kuluttajayksilö, joka kamppailee ”syrjityn” statuksesta kuin alennustuotteista supermarketissa.

Liberalismin petoksessa kuvataan ”arvoliberaalien” tasa-arvopyrkimysten kahtalaisia vaikutuksia seuraavasti:

”Arvoliberaali ei enää luota siihen, että eri kansaryhmien oikeudet toteutuvat avoimessa yhteiskunnassa enemmän tai vähemmän automaattisesti, kun laki takaa kaikille sananvapauden [...] ja vähemmistöt voivat ajaa asioitaan siinä missä muutkin. [...] tiettyjen viiteryhmiä edustajat eivät ole liberaaleille itsenäisiä toimijoita, vaan jollakin tavoin kyvyttömiä puolustamaan itse oikeuksiaan.”¹

”Uhruttamisen ja uhriutumisen strategiat ovat tuhoisia, koska ne murentavat uhriryhmiin kuuluvien itsekunnioituksen. Etujen saavuttamiseksi ei ole järkeä ponnistella, kun valittaminen ja avuttomaksi tekeytyminen riittävät. [...] Strategia perustuu ihmisten syyllisydentunteen hyväksikäyttöön [...]. Mutta syyllistämälläkin on rajansa, ja ennen pitkää tavalliset ihmiset alkavat halveksia kaikkea valittavia ja mahdottomia vaativia vähemmistöjä.”²

Vaarassa ei siis ole vain liberalismin eetos vaan myös ”uhriryhmiin kuuluvien itsekunnioitus”. Hännikäisen ja Melenderin mielestä tasa-arvohömpötys ja ”erityiskohtelun” peittäminen vievät yksilöiltä kyvyn

ottaa vastuuta itsestään. Heidän katsannossaan arvoliberaalien vaatimukset tasa-arvosta nojaavat yksinkertaistavaan maailmankuvaan, joka jakaa ihmiset etuoikeutettuihin ja sorrettuihin. Jälkimmäinen ryhmä nauttii kirjoittajien mukaan väistämättä moraalista etuoikeutta.³

Kirjan kritiikki ”uhriuttavaa” tasa-arvopolitiikkaa kohtaan juontaa juurensa 1990-luvun alkupuolella Yhdysvalloissa kiihtyneeseen konservatiiviseen kulttuuripoliittiseen keskusteluun, jota Alison Convery kutsuu ”uhridiskursiksi” (*the victim discourse*)⁴. Erityisesti feministisen liikkeen syytettiin vaativan kollektiivista uhristatusta naisille. Feministinen yhteiskuntakritiikki leimattiin valittamiseksi ja yleisen sympatian manipuloimiseksi, ja toisaalta pyrittiin kiistämään feministien esittämien väitteiden oikeutus (esimerkiksi kyseenalaistamalla tutkimusten aineistoja). Oletetun uhristatusta havittelijat eivät olleetkaan valtakantojen ja käytäntöjen todellisia uhreja vaan ”ruikuttajia, jotka vetosivat uhriuteen saadakseen oikeutuksen alisuoriutumislleen ja kyvyttömyydelleen hyväksyä yksilöllistä vastuuta”. Samalla feministit kuvattiin opportunisteiksi, jotka tarrautuivat ”syyttömyyteen ja moraaliseen ylemmyyteen”. Uhridiskursissa erilaiset lait ja tukitoimet vähemmistöjen suojaksi esitettiin puolestaan

infantilisoivana holhouksena.⁵ Hännikäinen ja Melender kierrättävät pamfletissaan monia näistä argumenteista.

Kuka on todellinen uhri?

Liberalismin petoksessa kuvataan, miten arvoliberaalit tasa-arvovaatimukset johtavat ”uhristatusta monopolisointiin” virallisesti heikoille ryhmille kuten naisille, seksuaalivähemmistöille ja maahanmuuttajille. Kirjoittajien mukaan tämä jakaa ihmiset kahteen kastiin, koska ristiriitatilanteessa heikkoja pitää suosia. Näin hyvästä periaatteesta, jonka mukaan yhteiskunnan tulee suojella heikompiakaan, tuleekin astinlauta kaiken kritiikin ulkopuolelle.

”Sorrettujen vapauksien toteuttamista suojelemaan vaaditaan lakeja ja säädöksiä, joiden hintana voi olla muiden vapauksien kaventuminen. Yksittäisen ihmisen uhriutta tai syyllisyyttä ei enää arvioida hänen omien tekojensa vaan yhteiskunnallisen aseman, varallisuuden, ihonvärin tai syntyperän perusteella.”⁶

Kirjoittajat seuraavat Converyn kuvaamalle uhridiskurssille tyypillistä argumentointitapaa, jossa uhriuttamisyytöksistä päädytään jokseenkin paradoksaalisesti todistelemaan, että varsinaiset uhrin ovatkin niin

sanottua enemmistöä. Tässä katsannossa etuoikeutetuiksi väitetyt jäävät erilaisten vähemmistöjen vaatimusten ja syytösten armoille. Sen sijaan että Hännikäinen ja Melender purkaisivat aihetta ympäröiviä oletuksia ja ennakkoluuloja, he eksyvät entistä syvemmälle kritisoimaansa kilpailun uhriudesta. Pimentoon jää, missä ja miten realisoituvat nämä etuoikeudet, joita uhristatus kirjoittajien mukaan antaa. Miten ne suhteutuvat muihin etuoikeuksiin, kuten taloudelliseen ja poliittiseen valtaan?

Liberalismin petoksessa ainoana konkreettisena etuoikeuden muotona ruoditaan pörssiyhtiöiden hallituksiin kaavailtuja sukupuolikiintiöitä. Kirjoittajat olettavat, että kiintiösuunnitelmien tavoitteena on ensi sijassa numeerinen tasa-arvo. Sen sijaan he eivät tutki mahdollisuutta, että kiintiöllä pyrittäisiin korjaamaan eri sukupuolten epätasa-arvoinen lähtötilanne työelämässä. Näin he sivuuttavat esimerkiksi työnhaussa, uralla etenemisessä ja tulotasossa koetun sukupuolisen epätasa-arvon, josta on suhteellisen kiistattomia todisteita.⁷ Onko kiintiölainsäädäntö sitten hyvä *keino* tasa-arvon edistämiseen pörssi-yhtiöiden saralla, joka on työelämän kokonaisuuden kannalta suhteellisen marginaalinen, vaikka nauttiikin suurta mediahuomiota? Yksinkertaista vastausta ei tietenkään ole.⁸

Liberalismin petoksessa herustellään sormea uhriutujille, jotka janoavat otaksuttuja etuoikeuksia. Mutta kirjoittajat eivät ole lainkaan yhtä kiinnostuneita muunlaisten etuoikeuksien purkamisesta. Korvaako uhriaseman suoma ”moraalinen etuoikeus” toisten nauttimat etuoikeudet? Hännikäinen ja Melender myös pitävät itsestään selvänä, että ”kamppailu uhriudesta” syntyy nimenomaan tasa-arvovaatimusten sivuvaikutuksena. Kuitenkin etenkin yhdysvaltalaiselle uhridiskurssille vaikuttaisi olevan ominaista *kilpailu* siitä, kenellä on eniten ongelmia – syrjityllä vaiko hänellä, jota ”vähemmistöjen vaatimukset kiusaavat”. Tällainen retoriikka vieläpä kasvaa rakenteellisen epätasa-arvon vähättelyn tai sen suoranaisten kieltämisen ympärille. Jospa perimmäinen ongelma ei olekaan ”liiallinen tasa-arvo” vaan piittaamattomuus muiden kokemasta epätasa-arvosta? Omiin mielihaluihin käpertyminen nimittäin on asenne, joka sopii *Liberalismin petoksessakin* kritisoidulle kuluttajakansalaiselle kuin nyrkki silmään. Ainakin kirjassa parjattua globaalia markkinataloutta pyörittää pikemminkin epätasa-arvo kuin liiallinen tasa-arvo – ellei sitten tasa-arvoa määrittellä suhteellisen erikoisella tavalla.

Mutta mitä se on se tasa-arvo?

Liberalismin petoksessa ei varsinaisesti sanouduta irti tasa-arvosta, nostetaanhan ihanne klassisen liberalisminkin ytimeen. Ongelmaksi nähdään nimenomaan tietyt tasa-arvon tavoitteluun liittyvät piirteet. Tullaanko samalla kuitenkin vähätelleeksi epätasa-arvoa?

Hännikäinen ja Melender *olettavat*, että koska enemmistö on ”maltillista” ja ”suvaitsevaista”, tasa-arvo toteutuu itsestään. Kun arkipäiväistä syrjintää tai eriarvoistamista ei noteerata, syrjinnäksi lasketaan lähinnä apartheid-politiikan kaltaiset ääri-ilmiöt. *Liberalismin petoksessa* tasa-arvon tae on yhteiskunta, jossa yksilöt (ja vähemmistöt) voivat vapaasti ajaa omia oikeuksiaan. ”Reilut pelisäännöt” eivät kuitenkaan vielä kerro, millaiset ovat pelaamiseen lähtökohdat, eikä tasa-arvon periaatteellinen arvostus välttämättä takaa tasa-arvon toteutumista käytännössä. Näin kirjoittajat tulevat lähelle liberalististen poliittisten teorioiden tapaa julistaa tasa-arvon arvokkuutta *sinänsä* sitoutumatta kuitenkaan tasa-arvoon *poliittisena tavoitteena*.⁹

Tasa-arvon määrittely ja sen arviointi on monimutkaisempaa kuin Hänninen ja Melender antavat ymmärtää. Hanna Ylöstalo tutkii

tuoreessa väitöskirjassaan *Tasa-arvotyön tasa-arvot*, miten moninaisesti mutta myös keskenään ristiriitaisilla tavoilla tasa-arvo ymmärretään työyhteisöissä, joissa on sitouduttu tasa-arvon edistämiseen. Tasa-arvon toteutuminen riippuu siitä, mitä määritetään tavoitteeksi ja millä keinoin päämäärään pyritään. Esimerkiksi Ylöstalo nostaa tilanteen, jossa sukupuolten tasa-arvon korostaminen peittää näkyvistä eri etnisten ryhmien ja seksuaalivähemmistöjen ongelmat. Mikäli tasa-arvo julistetaan saavutetuksi, yksittäisiä epäkohtia on vaikeampi nostaa esiin.¹⁰

Myös uhridiskurssi muokkaa käsityksiä tasa-arvosta – ja eriarvoisuudesta. Kuten Convery huomauttaa, uhri ja uhrius ovat yhteiskuntatieteellisinä termeinä muuttuneet: enää ei keskitytä sosiaaliseen eriarvoisuuteen vaan psykologiseen tilaan.¹¹ Uhriutumisen on valinnaista: se on yksilön, ei yhteiskunnan ongelma. Uhridiskurssi tulee näin pönkittäneeksi *status quota*. Seurauksena on yhteiskunnallisen eriarvoisuuden depolitisoituminen, ongelmien häivyttäminen yksilötasolle.

On hankala sanoa, hyväksyvätkö Hännikäinen ja Melender uhridiskurssin laajemmat poliittiset sitoumukset vai käyttävätkö he uhriutumista pikemminkin retorisenä lyömäaseena arvoliberaaleja vastaan. Joka tapauksessa uhridiskurssin omaksumisen riskinä on, että syrjintä lakaistaan käytännössä maton alle tai pelkistetään subjektiiviseksi loukkaantumisen tunteiksi. Epätasa-arvo on näennäisesti yksilön hallinnassa, ikään kuin syrjintä ratkeaisi mentaaliharjoittelulla, kun hokee ”en uhriudu”. Millaista harjoitusta kirjoittajat suosittelisivat sorvattavan syrjiviä asenteita ja enakkoluuloja helliville?

Viitteet

- 1 Hännikäinen & Melender 2012, 17–18.
- 2 Sama, 102.
- 3 *Liberalismin petoksessa* käytetään sekaisin sanoja ”etuoikeutettu” ja ”sortaja”, mutta jälkimmäinen termi on suhteellisen vieras nykypäivän tasa-arvokeskustelulle. Jos tiettyä ihmisryhmää kutsutaan etuoikeutetuksi, ei samalla väitetä tämän olevan sortava ryhmä.
- 4 Convery 2006; ks. myös Faludi 1991.
- 5 Konservatiivisessa retoriikassa on aiemminkin turvauduttu vastaavaan keinoon. Simone de Beauvoir kuvaa 1947 julkaistussa *Moniselitteisyyden etiikassa* työläisten oikeuksien vastustajia, joiden mukaan työväestön oikeuksien puolesta kampanjoineet ikään kuin päättivät työläisten puolesta, mitä he haluavat. Ks. Beauvoir 2011, 105.
- 6 Hännikäinen & Melender 2012, 14, 17–18.
- 7 Ks. esim. Nieminen 2008. Hännikäinen ja Melender (2008, 102) kysyvät: ”Jos tavoitteena on yleinen ja yhteinen etu, eikö sen mukaista ole valita hallitukseen kykynsä osoittaneet ehdokkaat sukupuolesta riippumatta?” Itse asiassa pyrkimys tähän on juurikin syy, miksi kiintiöistä ratkaisuna ollaan kiinnostuneita, sillä erilaiset tutkimukset ovat osoittaneet, että naisten pätevyyttä arvioidaan alakanttiin. Toisin sanoen miehiä päädytään valitsemaan tehtäviin nimenomaan sukupuolensa takia. Esimerkiksi tuore yhdysvaltalaisstudium paljastaa, miten CV miehen nimellä arvioidaan keskimäärin selvästi paremmaksi kuin identtinen CV, jossa on naisen nimi. Moss-Racusin et al. 2012.
- 8 Feministien suhde kiintiöihin ei ole yksiselitteinen, mutta esimerkiksi Naisasialiitto Unioni kannattaa niiden ottamista käyttöön. Elinkeinoelämän puolella sen sijaan vastustetaan ankarasti kiintiöitä, mutta tämä ei toisaalta tarkoita, etteikö naisten vähäistä edustusta pidettäisi *ongelmana* esimerkiksi Keskuskauppakamarin kannanotoissa. Pörssi-yhtiöiden johtamista koskevilla suosituksissa sukupuolten edustus otetaan huomioon, ja Keskuskauppakamarin tuoreessa selvityksessä vakuutellaan, että ongelmaan voidaan puuttua ilman kiintiölakia mm. pörssi-yhtiöiden hallinnointikoodilla. Ks. Linnainmaa & Horttanainen 2012.
- 9 Monet feministiset ja sosiaalista oikeudenmukaisuutta painottavat lähestymistavat ovat eri tavoin kyseenalaistaneet tämän lähtökohdan. Ks. esim. Masso 2005.
- 10 Ylöstalo 2012.
- 11 Convery 2006, 10–15.

Kirjallisuus

- de Beauvoir, Simone, *Moniselitteisyyden etiikka* (Pour une morale de l'ambiguïté, 1947). Suom. Erika Ruonakoski. Tutkijaliitto, Helsinki 2011.
- Convery, Alison, No Victims, No Oppression. Feminist Theory and the Denial of Victimhood. Konferenssiartikkeli vuodelta 2006. Verkossa: www.newcastle.edu.au/Resources/Schools/Newcastle%20Business%20School/APSA/FEMGEN/Convery-Alison.pdf.
- Faludi, Susan, *Backlash. The Undeclared War Against American Women*. Crown, New York 1991.
- Hännikäinen, Timo & Melender, Tommi, *Liberalismin petos. Esseistinen pamfletti*. WSOY, Helsinki 2012.
- Linnainmaa, Leena & Horttanainen, Anne, *Lasikatto säröilee. Itsesääntely päihittää kiintiöt*. Keskuskauppakamarin raportti, 2012. Verkossa: http://kauppakamari.fi/wp-content/uploads/2012/10/Lasikatto-saröilee_Itsesääntely-päihittää-kiintiöt.pdf.
- Masso, Iivi Anna, Yksilöllisyys, identiteetti ja oikeudet. Feminismin suhde poliittiseen liberalistiseen humanismiin. Teoksessa *Feministinen filosofia*. Toim. Johanna Oksala & Laura Werner. Gaudeamus, Helsinki 2005.
- Moss-Racusin, Corinne A., Dovidio, John F., Brescoll, Victoria L., Graham, Mark J. & Handelsman, Jo, Science Faculty's Subtle Gender Biases Favor Male Students. *PNAS*. Vol. 109, No. 43, 2012, 16474–16479. Verkossa: <http://www.pnas.org/content/early/2012/09/14/1211286109>.
- Nieminen, Tarja, *Tasa-arvobarometri 2008*. Sosiaali- ja terveysministeriön julkaisuja. Yliopistopaino, Helsinki 2008. Verkossa: <http://pre20090115.stm.fi/hu1227593165232/passthru.pdf>.
- Ylöstalo, Hanna, *Tasa-arvotyön tasa-arvot*. Tampere University Press, Tampere 2012.